

Mészáros András

„Mintha-lét” és filozófia avagy van-e helye a filozófiának a kisebbségi kultúrában?

A dilemma. A 19. század elejétől van forgalomban a bibliai eredetire támaszkodó sokatmondó kifejezés: „Teszik, de nem tudják.” Legelterjedtebb értelmezése arra alapozódik; hogy mindennapi létünkben elfogadható módon és kielégítő mértékben tudunk tájékozódni a reflexív tudat megléte nélkül is. Ez a magyarázat az általánosan vett társadalmi lét vertikális tagolódásából indul ki, vagyis abból, hogy a társadalmi mélystruktúrára - amelyet a cselekvési rendszerek, személyes- és csoportviszonyok, valamint a velük egyidejű háttértudás és manipulációs készségek töltenek kiépül fel mindaz, amit a valódi tudatosodás jellemez. Az adott szempontból ez az értelmezés helyénvaló. A problémák ott keletkeznek, ahol a „teszik, de nem tudják” történelmi dimenziót és konkrét szubjektumokkal való azonosítást nyer. Vagyis ahol nem strukturális, hanem túlnyomórészt időtávlatokban érvényesülő értetemen- és értékösszefüggések lépnek be a kérdéshorizontba. Tehát a „teszik, de nem tudják” már nemcsak egy optikus tény megállapítása, hanem ontológiai „mene tekel”.

Számunkra most nem az a kérdés, hogy milyen eredetű az a láthatatlan kéz, amely az egzisztenciális figyelmeztetést a falra festi - habár ez is megérne egy álmatlan éjszakát - hanem az, hogy a kihívásnak hogyan tegyen eleget a filozófia.

Az, ami a magyar kultúrára általában jellemző - hogy benne a filozófia csak elvéve és közvetve játszott meghatározó szerepet - a kisebbség szellemi életében hatványozottan érvényesül. Ez tehát nem sajtósági kisebbségi probléma. Vannak azonban kérdések, amelyek megválaszolása nélkül az anyanemzet filozófusai még megélhetnek, de a kisebbség gondolkodói nem kerülhetik meg azokat. Ezek a kérdések nem is annyira a filozófiát érintik, mint inkább a filozófusokat, mert a filozofikum előbb-utóbb utat tör magának más területeken, míg a filozófus ellehetetlenülhet. Arra a léthelyzetre gondolok, amely megkülönbözteti egy önálló nemzet gondolkodóját a kisebbségben élőtől. Míg az előzőnek a nemzethez való tartozás eleve adott, természetes, addig a másoknak ez függő állapot, és néha szinte azonosíthatatlan viszony. Ha ugyanis hivatásosan műveli a filozófiát, intézményekhez kapcsolódik, amelyek nem nemzetiségiek. A kisebbség egyelőre nem engedheti meg magának azt a fényűzést, hogy filozófusokat tartson el. Ebből a szempontból a filozófus és nemzetisége kapcsolata külsődleges és esetleges. Ha ehhez hozzávesszük az elmúlt időszak szellemi légkörét, amely arra kényszerítette az egész szakmát, hogy a lényegi problémákat kerüljék meg, akkor már előttünk áll a kép: az államnemzet filozófusai sem tettek fel kérdéseket önazonosságukat illetően, ezért aztán azok is, akik a kisebbséghez kapcsolódhattak volna, csak filozófiát műveltek, de önmaguk filozófusi státusát nem firtatták.

Vagyis, ha azon gondolkodunk el, mit tehet a filozófia annak érdekében, hogy a kisebbség ne csak tegye, de tudja is, amit tesz, akkor a háttérben mindig ott tesz a személyes (de általánosítható) dilemma: *mit jelent nemzetiségi filozófusnak lenni?* Itt ugyanis kettős dilemmáról van szó. Egyrészt azt kell tisztázni, hogyan kapcsolja össze a cselekvést és annak tudatosítását a kisebbség életében, másrészt ki kell alakítania saját identitását, amelyre az eddigi „rejtőzködő” életben nem volt szüksége, de amely nélkül elveszítheti jövőjét.

Deduktív kérdésmegfogalmazás. A kisebbségi lét a maga sajtósági történelemben ágyazottságával, de mégis csaknem történelmen kívülségével, tapasztalatainak állandó és szigorú lezártágával, de mégis bizonytalanságával, a dilemmákat a megismerés elé helyezésével olyannyira hermeneutikai tematizáltságú a társadalomtudományok számára, hogy az ember már-már kísértésbe esik felhasználni és kihasználni eme megértési mód

eszközeit önmeghatározása céljából. Ebbe az irányba mutatnak azok a megkötöttségek is, amelyek a létmegtartás szempontjából emelik ki a hagyományok, az előítéletek és a szemléleti horizont fontosságát.

Ha azonban mélyebben mögé tekintünk eme jellegzetességeknek, egyhamar kitűnik, hogy nem a valódi, hanem egy „mintha-lét” kifejezőmódjai. A tapasztalatok orientációs képessége nem lép túl a vélekedések hatalmán. Ez ugyan érzelmileg összekapcsolja az adott népcsoportot, de feloldja az ismeret határait. És ez az ismeret nemcsak tárgy- vagy a hozzájuk rendelt értékek ismeretét, hanem a saját tét és a környezet kapcsolódásainak, befolyásoló hatásainak körülhatárolását is jelentené. A vélekedés tehát olyan irányban deformálja a kérdések és az ismeretek viszonyát, hogy a dilemmák — amelyek létünk alapjaiba ágyazottak — eleve kizárják a nemtudás beismerését vagy egy más tudás elismerését. Vagyis: tapasztalatainkat eleve mint hozzátvetőlegéseket kezeljük; spekulatíván azt mondhatnám, hogy tér- és időkoordinátáikon túl és fölött lebegtetjük őket. Mindazonáltal nem jelent számunkra problémát, hogy ezeket a „transzcendált” tapasztalatokat egy dzsenti gondtalanságával vegyítsük a legköznapiabb életvitellel és a környezethez való hasonulással. Ez az alapállás pedig elfojtja a valódi kérdéseket. Nem azokat, amelyek a közvetlenség újra-termelésének mikéntjeit irányozzák — ezekben tiszteletreméltó jártasságra tettünk szert a történelem során. Ami persze nem kevés, mert megmenti a testi létezését. Hanem azok a kérdések, amelyek valamiféle „ontológiai” értelemhez szeretnének eljutni, nem születnek meg. Ha tehát azt mondom, hogy dilemmáink megelőzik a megismerést, de ezek a dilemmák nem valódi lét-kérdések, akkor be kell ismernünk, hogy kettejük viszonya ál-kapcsolattá torzul. Mert milyen kötődések alakulhatnak ki ott, ahol az ismeret csak vélekedés, a dilemma pedig csak álkérdés? Legjobb esetben a közvetlenséget megmenteni kívánó és azt racionalizálva ideologizáló pragmatikus szövetségek a gyakorlatban, valamint egy délibábos, mert fordított perspektívát nyújtó öntudat a kognitív szinten.

A „mintha-lét” képe ezzel még nem teljes. A csak szónoki kérdések felvetése — vagy ahogyan egy múlt századi filozófusunk mondta volt: „a prókatori gondolkodás, a disztíngválás” túlsúlya — önmagában nem veszélyes. Ha nem vagyunk birtokában a tudás és a nemtudás, az így-is-tudás és a máshogyan-is-tudás különbségének — hát istenem!, attól még embertömegek élhetnek nagyon jól. Mindezen veszélyek kivédhetők azáltal, hogy időben élünk; vagy más szóval: ha a történelem nem rohan el mellettünk, ha kortársai tudunk lenni azoknak a népeknek, amelyek a „korszellem” megformálói és éltetői. Igenám, csakhogy a kisebbségi létre éppen az a jellemző, hogy a létmeghatározások legfundamentálisabbja, az időiség korlátozott, nem teljes. Az időbeniség (plasztikusabban kifejezve: az időbe vetettség, az idő általi meghurcoltság) megvan, sőt igazán csak ez van meg: Nem vagyunk létünk birtokosai, hanem egy idegen idő birtokol bennünket. A mi időnk a teljhatalmú Kronosz: akkor nyel el bennünket, amikor éppen kedve szottyán rá. Időbeliségünk ugyanis csökkent formában alakult ki - ha egyáltalán kialakult. Ez ugyanis feltételezi a saját törvényszerűségek (vagy legyünk szerényebbek: a saját normák, a megegyezés) nyomán haladó önreprodukció mechanizmusait. De most nem is erről van szó, hanem arról a vonatkozásról, amelyet - sajnos!? - nem a társadalomtudomány, hanem a szépirodalom fogalmazott meg: TÖRTÉNELEM és történelem a kisebbség életében visszavonhatatlanul kettészakadt. A TÖRTÉNELEM valahol rajtunk túl, létünket csak súrolva halad a maga útján, mi pedig éljük magánhasználatra szánt történelmünket.

Szimptomatikus ebben a vonatkozásban, hogy a társadalomtudományok közül nálunk a néprajz, a történettudomány, a nyelvészet és az irodalomtörténet mutat csak fel némi eredményeket. Számukra ugyanis a viszonyulások saját tárgyukhoz annyira közvetlenek, hogy sem maga a történelem, sem a reflexiók hozzáállás lényegében nem problematizálódik. Ha meg is fogalmaznak valódi kérdéseket, azok nem annyira e sajátságos lét mögöttes alapjára, hanem inkább az anyanemzethez való viszonyulásra irányulnak.

Összefoglalva a mondottakat: nem egy általános elemzés eredményeként, hanem csak a hermeneutikai készlettel szembeni hozzáállásként kapott eredményt tekintve, elmondható, hogy a *kisebbségi lét ontológiai, kognitív és gyakorlati szempontból is „mintha-lét”-ként értelmezhető*. Bármennyire is csábító tehát, hogy (egyéni adottságokból kifolyólag is) „megértő” viszonyba kerüljünk vele, a filozófia kritikai funkciója arra kényszerít bennünket, hogy a „mintha-lét” mögé hatolva próbáljuk meg felderíteni azokat a mozzanatokat, amelyek esetleg támpontokat nyújthatnak a továbbiakban.

A „mintha-lét”-hez való „megértő” hozzáállás ugyanis oda vezetne, hogy a filozófia egyedüli funkciója egy bizonyos kultúrtörténeti tudat pártolásával azonosulna, és semmi mással. Sőt, ez még elfogadható alternatíva lenne azzal szemben, ami sokkal veszélyesebb mind a kisebbség, mind a filozófia szempontjából, mégpedig, hogy a „mintha-lét”-re alapozódó napi politizálás szolgálólánya legyen. Átfogóbb méretekben ezt már megéltük, és ebből nem sokan kívánnak ráadást. Szakmai szempontoknál maradván már csak azért sem, mert a filozófia így elveszítené belső időiségét, és formai jegyeit megtartva ugyan, de megnyilvánulásait tekintve maga is a „mintha-lét” anonim jelenségévé válna. Pontosabban: az maradna. Az alapprobléma ugyanis, amelyhez kérdésmegfogalmazásunk köthető, az, hogy létezik-e, létezhet-e azonosítható, megszemélyesíthető, sajátos funkciókkal ellátott kisebbségi filozófia? Vagyis: lehetséges-e a kitörés az anonimitásból, a „mintha-lét”-ből a valódi létezés, az önazonosság felé?

Így körülírva a helyzetet már feltehető a kérdés, amelyre a választ keressük. Megállapítható ugyanis, hogy a „mintha-lét”-nek nem volt, nem lehetett filozófiája abban az értelemben, ahogyan a filozófiát egy térben és időben meghatározott szubjektum kritikai önarcképének fogjuk fel. Léteztek ugyan és állandóan megfogalmazódtak filozófiai igényű, de más ambíciójú nézetek, elképzelések; ezek azonban nem tekinthetők filozófiának a szó szoros értelmében, mert emez a bölcselői kérdésfeltevést össze kell kapcsolja a filozófiai hagyománnyal is. Más elbírálás alá esnek azok az elszórt és kisszámú megnyilvánulások, amelyek elbírják a szakmai követelmények súlyát. Ezek tények, amelyeket figyelembe kell venni. A probléma csupán az, hogy a „mintha-lét”-re jellemző amorf kulturális közéletben mindezek a filozófiai (és nem filozófiai) kezdeményezések elszigeteltek maradtak, és nem hozták létre azt a folyamatosságot, ami nélkül semmi sem vergődhet önálló létre. Feltéve és remélve - a kisebbségi kultúra egészét tekintve - a „mintha-lét”-nek a valóság felé való elmozdulását, a filozófiát érintő duplafedelű kérdés a következő: *mire támaszkodhat e filozófia önmaga meghatározásában, és mit nyújthat a nemzetiségi kultúrának az e jövőendő időben?*

Gyakorlati kalkuláció és metafizikai spekuláció között. Az első kérdés megválaszolásakor elkerülhetetlenül szembesülünk a filozófia leghagyományosabb problémáival, amelyek ugyan korszakonként változó formákat és meghatározásokat öltenek, de amelyek megléte nélkül a filozófia is megszűnik önmaga lenni. Régióinkban ugyanis - és ez a csehszlovákiai viszonyokat hatványozottan érinti - a filozófia éppen azt a kontinuitását veszítette el, amely az európai gondolkodás jelentőstradícióihoz és legújabb kezdeményezéseihez kötötte. Egy nagy skizma korát éltük át, ahol eszmei irányzatokkal és képviselőikkel szakított a hivatalos filozófia. Lehetetlenné vált a nyilvános kapcsolódás a tradíciókhoz, mint az eddigi fejlődés eredményeihez, és mint a történelem „olvasatához”. Nem beszélve arról az erkölcsi traumáról, amely a szakmából exkommunikált filozófusokkal szembeni magatartás tudathasadásosságát kísérte.

Illusztrációképpen álljon itt egy logikai párhuzam. Ha a klasszikus logika négy alapelve - az azonosság, az ellentmondás, a harmadik kizárása és az elégséges ok elvei - sérülést szenved, megszakad a racionális elrendeződés lehetősége. A filozófia valósága ál-valósággá züllik, a filozófus tevékenysége pótcselekvéssé változik. Hiszen ahol semmi sem azonos

önmagával - vagyis a politikai, erkölcsi ruptúrák nyomán tetszőlegesen változnak személyek, dolgok, értékek -; ahol a dichotómiák látszategységbe olvadnak fel; ahol nemcsak a harmadik van kizárva, de minden lehetséges alternatíva is; ahol az elégséges ok elve helyett utólagos racionalizációk uralják a terepet - ott már nem beszélhetünk filozófiáról. Pontosabban: az, ami volt, az egy *als ob filozófia* volt. És e minősítés alól az sem menti fel a filozófiát, hogy - gyakran e körülmények ellenére - sok olyan kezdeményezést indított el, amelyek szakszerűségét bizonyíthatják. Elmaradt ugyanis legalább két fontos feladat teljesítése: a múlttal való szembesülés, valamint a filozófusok Szókratész óta megkövetelt azon személyes tulajdonságának a kinyilvánítása, miszerint nézeteiket egyéni kiállításukkal hitelesítik. Ez az adósság egyrészt kegyelethiányt, másrészt amoralitást eredményezett. A kettő együtt pedig előidézte a filozófiának mint szakmának, és a filozófusoknak mint személyiségeknek azt a kontinuitáshiányát, amely lehetetlenné tette a csorbítatlan önazonosságot.

Ha tehát régióinkban a filozófia újból meg akarja határozni identitását, akkor azt két lépcsőfokon érheti el. Mivel itt a szlovákiai viszonyokról beszélek, ez azt jelenti, hogy elsősorban tiszta helyzetet kell teremteni a szlovák filozófián belül - ahol tevékenykedik néhány magyarul tudó és „magyarul” gondolkodó bölcész -, másodsorban pedig el kell dönteni - mégpedig egyéni szinten hogy az azonosságok és különbségek talaján hogyan viszonyuljunk a szlovák és a kisebbségi magyar kultúrához. Az első lépés - legalábbis ami a dolog formai oldalát illeti - már megtörtént: a Szlovák Filozófiai Társaság feloszlatta önmagát és Szlovák Filozófiai Egyesület néven eltérő eszmei-filozófiai irányzatok szabad társulásává vált. Ezzel persze még nem ért véget az az öntisztulási-önelemző folyamat, amelynek dokumentumai az utóbbi hónapok vitái. Már itt felvetődött (nem hivatalosan) az az elvi lehetőség, hogy - mint második lépcsőfok - magyar szekció vagy klub alakuljon az Egyesületen belül. Kérdéses azonban, hogy ez-e a követendő eljárás, mivel egy ilyen viszonylagos önállósulás elszakíthatna bennünket azoktól a szakmai vitáktól, amelyek nélkül éppen azt veszítenénk el, amire itt és most a legnagyobb szükség van: a professzionalizálódás és a problémákban való együttgondolkodás lehetőségét. Célravezetőbb lenne a Magyar Filozófiai Társaságon belül összefogni az összes kisebbségi filozófust és biztosítani számukra azt az információ-többletet és identitástöltetet, amelyet országaikon belül nem kaphatnak meg. Nem beszélve most arról - a nem kisebbségben élők számára tán felfoghatatlan - pszichikai és szociális kényszerhelyzetről, amibe a kisebbségi filozófus kerülhet az itteni magyar szekció létrehozatala esetén: mit jelent belépni, és mit jelent kívülmaradni?

De hagyjuk el ezeket a kalkulációkat, mert a lényegre tekintve azokkal a megoldásokkal számolnak, amelyek csak a lehetőséget teremtik meg a filozófiának és a filozófusoknak az önazonosuláshoz. Ahhoz ugyanis, hogy valaki jó kisebbségi filozófus legyen, előbb jó filozófussá kell válnia. Beismerem, ez egy triviális állítás, de éppen a kisebbségi viszonyokat figyelembe véve nem felesleges, mert az adjektívum az adott szókapcsolatban ugyan előbbre áll, de nem előbbre való.

Vagyis: identitásunk meghatározásánál rá kell kérdeznünk a *létre* (amely helyzetünk és a filozófia legátfogóbb kerete), valamint a *valóságra*, azaz a kisebbségi léthelyzetre mint identitásunk alapjára.

Ha létről beszélünk, akkor a társadalmi lét egészére gondolunk. Fogalmilag ezt többféleképpen ragadhatjuk meg. Esetünkben az időiség oldaláról közelítjük meg. Főként azért, mert így nemcsak a történetiség, hanem az idő általi strukturáltság is feltárul előttünk. Elméleti feltevésem szerint a társadalmi lét három, hierarchikusan tagolt időszint szerves rendje. Ez a három időiségforma pedig a következő: történelmi rendszer, időrendszer, transzcendáló rendszer. A hierarchikusság azt jelenti, hogy az egyes időiségformák egymásra épülnek; a szerves rend pedig azt, hogy kapcsolatuk és egymásba való áttűnésük elkerülhetetlen. Az egyént véve példának, ha létét csak a történetiségre szűkítenénk le, ez

vegetatív étellel lenne egyenlő; a transzcendációt eltúlozva viszont vagy elszellemiesítenénk őt, vagy önideologizációit vennénk kizárólagos alapul.

A társadalmi léttel kapcsolatban mindez nagyon röviden a következőket jelenti: A történelmi rendszert időbeniségnek is nevezhetnénk, ami azt jelenti, hogy a társadalom időben létezik, és hogy ez az idő a létfeltétele. Azaz, ami nincs az időben, az nem is létezhet. Ebből a szempontból a kontinuitás és a diszkontinuitás kapcsolata, tehát a múlt megőrzésének a mikéntjei válnak elméleti és gyakorlati problémává. Az olyan létösszefüggések, mint a múlt áttűnése a jelenbe, mint a tárgyiasult idő hatalma, mint a hagyományok ereje - mind erre az időbeniségre utalnak. Az, hogy a meglévő időkeret hogyan telítődik életidővel, hogy a hagyományok miként aktualizálódnak, vagyis hogyan alakul ki az adott történelmi esemény mindez alapfeltétele és jellemzője az adott társadalom vagy népcsoport létmódjának. Ahhoz azonban, hogy ne csak a pusztá meglét formáját adja, szükséges saját időrendszerének, vagy időbeliségének a kiépítése. Ez az időbeliség az időiség immanenciája, ahol magának az időnek a „termeléséről”, az adott társadalom vagy népcsoport optimális életviteléről és fejlődéséről, valamint a legáltalánosabban vett belső és külső kommunikációról van szó. Amíg tehát az időbeniség (a történetiség) a múlt folyamatosságára épít, addig az időbeliség a jelent és a közeljövőt emeli létformáló rangra. Az „itt és most”, az időhorizont, a modernizáció, a megfelelő időpont stb. azok a mozzanatok, amelyek ebből a szemponttól ontológiai értelmet nyernek. A múlt és a jelen hatalmát az emberiség két módon próbálta megtörni: egyrészt a teleológia, a jövő nyitottsága, a potencialitás, vagyis az adott meghaladásának a segítségével; másrészt a levésnek a megléttel való felcserélésével, az időfeletti elismerésével. A lét transzcendálása tehát magából az időiségből fakad és eredőjét tekintve ölthet magára esztétikai vagy kozmológiai formát, válhat „érzelmi magánvaló”-vá (pl. az Én és Te kapcsolatában), alkothatják ontológiai-metafizikai eszmék vagy maga a vallási szükséglet. Legköznapibb megjelenési formája pedig a mindenkori ideológia, amely így vagy úgy, de eszkatológiába torkollik. Egyszóval: az adott társadalom vagy népcsoport csakis úgy vergődik valós létre, ha a felemlített három időformát magáénak tudhatja.

Ha ennek alapján kérdezzük rá a valóságra, vagyis a *kisebbségi léthelyzetre*, akkor arra kell válaszolnunk, hogy milyen a kisebbség ontológiai státusa? A válasz pedig nem lesz sem túlságosan szívderítő, sem pedig felmentést adó. Ugyanis meg állapítható, a leegyszerűsítést is megkockáztatva, hogy kisebbségi létünk folytonosságot hordozó ereje egyrészt a hagyományokban, másrészt kifejlett transzcendáló képességeinkben rejlik. Hiányzik viszont az időiségnek az a közbülső formája, amely a mához kötne bennünket; pontosabban: mindazt, ami időbeliségünket alakíthatná, mintegy magunktól távolítva műveljük. Nem birtokoljuk azokat a struktúrákat, amelyek az optimalizáció mechanizmusait hordoznák. Szemléleti horizontunk, politikai tevékenységünkben a megfelelő időpont kiválasztásának a képessége, az „itt és most” meghatározása ezért gyakran torzult, és vagy a múlt perspektíváit, vagy pedig a profetikus türelmetlenség jegyeit ölti magára. Mentális szinten így nosztalgikus elvágódás és eszkatologikus megváltásigény között hanyódnunk, de általában hiányzik az a józanság, amely e kettő szélsőségeit kiegyenlítené, kitüremkedéseit csiszolná. A már többször használt kifejezést alkalmazva és ismételve a kisebbségi léthelyzetet ebből a szempontból is „*mintha-lét*”-nek nevezhetjük, mert az időiség három formáját szervesen valósítja meg.

Az idő eme „metafizikájából” az a kézenfekvő következtetés adódik, hogy a kisebbségnek törekednie kell a teljes létre. A „*köztes lét*” kifejezést általában térbeli értelmében használják, miszerint a kisebbség az anyanemzet kultúrája és az állami besorolás közötti senkiföldjén él. Epikurosz szerint ugyan az istenek lakhelye az intermundia, tehát egy függetlenséget nyújtó terület, amely rálátást enged meg mindkét oldalra. Ebből a szempontból a nemzetiségi-kisebbségi lét - legalábbis elméletileg - szinte kikényszeríti a filozófusi alapállást. Ugyanakkor azonban különféle skizofréniákat is szülhet. Ezek felsorolása hosszúra nyúlna, ezért maradjunk a felvetett időaspektusnál, ami szerint léten

belüli szakadást eredményez a mindennapok újratermelése logikájának és a nyelvi-kulturális azonosulásnak az elválása egymástól. Vagyis az, ami van, és az, aminek lennie kell, párhuzamosan, de nem egymást áthatva jelennek meg.

És itt érünk el a „köztes lét” időbeli értelméhez, vagyis ahhoz, hogy a kisebbségi lét nem azért átmeneti, mert két létforma között fekszik, hanem főként azért, mert nem teljes lét. Hiányzik belőle az időségek egy nagyon fontos mozzanata, amely képes arra, hogy a meglévőket integrálja.

Spekulatív módon így meghatározható a filozófia helye és szerepe a kisebbségi létben. A felismert helyzet alapján könyörtelenül rá kell mutatnia a „mintha-lét” minden összetevőjére és torzulására. Nem nyújthatja azt a bukolikus képet, amelyre pedig a kisebbség - többségében vidéki lévén - annyira fogékony; de a hagyományörző szerepet sem vállalhatja magára, mert ez csak múltba záró önazonosságot eredményezne. A filozófia valódi terepe nem a történetiség (itt az történettudomány és a hermeneutika van otthon), de nem is az időbeliség (ezzel a gazdaságtan, a politológia, a szociológia stb. foglalkozik), hanem a transzcendencia világa. Persze nem a vallási szükséglet kifejezőmódjai (az Istenség eszméje, a reveláció átvilágító hatása - mint a teológia állandó témái), sem az „érzelmi magánvaló” (mint a személyes kapcsolatok intimitásában átélt közvetlen immanencia), hanem az ontológiai-metafizikai eszmék (szubsztancia, lét, értelem stb.) és az etikai-esztétikai transzcendencia (étosz, szabadság; az igaz, szép, jó eszméi; az emberi halhatatlanság) között húzódó terület.

Más szóval: a filozófia feladata, hogy eme eszmék vonzatában értelmezze és magyarázza azt, ami van. Ami, persze, nem azt jelenti, hogy a kisebbségi létet kizárólag a transzcendált valóság mintájára fogná fel (erre képes az ideológia is), sem pedig az, hogy ilyen célokat tűzne eléje. A transzcendencia világa az eszmék felségterülete, és mint ilyen -- az időbeliséggel ellentétben, amely az idő ökonómiájának nyomására alakítja ki a léthorizontot - az értelmezés és az értékelés horizontját formálja. És ha még ezen felül tisztában vagyunk az eszmények mibenlétével is, miszerint azok az eszmék tartalmi konkretizációját és a hordozó szubjektum sorsához kapcsolódó individualizációját jelentik, akkor már képesek vagyunk meghaladni egy plátói típusú eszmevilág tételezését a kisebbségi filozófiában. Szinte már kanti nyelvezettel mondhatjuk, hogy a filozófia eszményei így nem rendelkeznek teremtő erővel, de mindenképpen gyakorlati jelentőséget nyernek, mert regulatív elvekké válhatnak és bizonyos tettek viszonylagos tökéletességét tételezik.

Regulatív elveket anyagi valóságukban (köznapi erkölcsiség, az idő ökonómiája kikövetelte magatartásnormák) megteremt a társadalmi lét történeti és időbeli síkja is. Ezekről eltérően a filozófia által kihangsúlyozott transzcendens eszmék és eszmények nem a hasznosságot és a sikerességet célozzák, hanem ezeket behatárolva és relativizálva egy teljesebb szemléleti horizontot hoznak létre. Éspedig a transzcendálásnak legalább két jelentésében. Először úgy, hogy a filozófia permanens kritikát gyakorol a „mintha-lét” gyakorlatával és önideológiájával szemben. Másodszor úgy, hogy nem marad meg a kisebbség „köztes lét”-ének határain belül, hanem ezeken túllép oly módon, hogy a kisebbségi sorsot a filozófiai hagyományok alapján értelmezi.

Amilyen paradox léthelyzet a kisebbségi lét, olyannyira paradox a kisebbségi filozófia státusza is. Ha filozófia kíván maradni, akkor ezt csak a kisebbségen túllépve érheti el. Ebben az értelemben a *kisebbségi filozófia contradictio in adjecto*. Tehát vagy filozófia a szó legszorosabb értelmében, vagy nemzetiségi ideológia. Tertium non datur. Vagy mégis? A paradox helyzet azt sugallja, hogy igen. Mégpedig a filozófus személyében. Rajta túl ugyanis már nem transzcendálható a filozófia, mert ő az, aki transzcendál. Ő a filozófia valódi és közvetlen alanya. És az ablakon át visszatér a korábban ajtón kitudszkolt probléma. A filozófus - ha őszinte önmagához és nem opportunistá viszonyaiban - be kell hogy vallja köztes létét mint identitás-meghatározásának kiindulópontját. De ez a köztes lét immár csak

térbeli, mert szakemberként életvitelében totalizálni képes saját időiségének egyediségét (nemzetiségi hovatartozásával egyetemben), szakmája művelésének szervezeti feltételeit és az eszmék transzcendenciáját. Ez a térbeli köztes lét - a világtörténelemben tapasztalt számtalan intermundiumhoz hasonlóan - már *közvetítő lét*. A kisebbség filozófusa tehát úgy viszonyul saját közösségéhez, hogy eredetének intimitását állandóan meg- és feltöri. A közvetítés bensőségessége ugyanis nem az önfeladó azonosságban, hanem az igazságban rejlik - ez pedig a dialógusban megbúvó eredetét illetően is legalább kétpólusú.

Persze, ez az utóbbi állítás a közvetítés mibenlétéről legalább annyira vitatható, mint az, amivel szemben megfogalmazódott. Vagyis az önazonosság keresésében nem értünk el egy biztos és végső pontot. De a hermeneutika állítása szerint a kérdés magában foglalja az ismeretet, még ha az eddig nem is lekerekített és áttetsző.

Valamire azonban illik egyértelmű választ adni. Mégpedig arra a jogosan feltehető kérdésre, hogy melyek azok az eszmények, amelyeket a filozófia ajánlhat a kisebbség szemléleti horizontjának lerögzítéséhez. Dolgunkat megkönnyíti az, hogy más történelmi viszonyok közt és eltérő indíttatásból, de hasonló kérdések már felvetődtek a nemzeti filozófián belül. Akkor, amikor a magyar nemzeti öntudat a filozófiában is kereste kifejezőmódját, sőt, feltette azt a célt, hogy önálló magyar filozófiát hozzon létre, már megjárta azt az utat, amelyet mi most elkerülhetünk, tanulva az akkori vita eredményeiből.

Az európai liberalizmus bölcséleti forrásaihoz kapcsolódó magyar gondolkodók a 19. század folyamán eléggé egyértelműen fogalmaztak az általános emberi értékek elsőbbségét illetően. Erdélyi János pedig az „egyezményesekkel” folytatott vitájában expressis verbis szögezte le, hogy ha a filozófia jellegzetességei közé tartozik a nyitottság és a létnek egyetemességében való felfogása, akkor csakis „tárgyzatlan dilettantizmust” eredményezhet nemzeti keretek közé szorítása. Pontosabban: a nemzeti jelleg és jellem, a sajátosság gondolkodásmód ugyan kiszűrhetetlen belőle, de ez nem érintheti és nem változtathatja meg a filozofikum mibenlétét. *Az egyetemesség igénye* nélkül nincs filozófia, és a kisebbségi kultúra irányában is ezzel a követelménnyel kell fellépnie annak a bölcsésznek, aki ki akarja érdemelni a „kisebbség filozófusa” címet és rangot.

A második eszmény, amely regulatív elvként működött a valamikori felvidéki kollégiumokban (például Pozsony és Eperjes), a *tolerancia elve*. Olyan időben is bebizonyította életképességét, amikor képviselőik személyében szembesültek a magyar és a szlovák nacionalitás alapeszméi. Greguss professzor Pozsonyban megtalálta a közvetítő elvet a látszólag kizárólagos pólusok, Stúr és társai szlovák, valamint saját magyar nemzeti törekvései között: a szak- és tárgyszerűséget. Azaz, ha fellengzősebb és hagyományosabb kifejezést használok, az igazságot és igazságosságot. Ehhez azonban pótolhatatlanul szükséges a filozófia pártatlan józansága és a bölcsesség szeretetének szinte már a mitológia homályába vesző megértés-elve.

A kisebbségi kultúra - benne a filozófiával - így csinálhat saját tökéletlenségéből erényt. A köztes lét könnyebben transzcendálható, mint a saját nehézkedési erejét követő szubsztanciális nemzeti lét. Az identitáshoz szükséges önismeretet és szellemi szabadságot a kettős függés erőterében mint független közvetítő kell elérje. A paradoxont tehát megfejlhetjük egy újabbal: a kisebbségi lét alapvető érdeke, hogy „köztes lét”-ét meghaladja, de identitását csakis erre a köztességre építheti. A filozófus önazonossága - mutatis mutandis - aztán e paradoxonokra támaszkodó termékeny skizofrénia.